

Vršnjačko nasilje u sajber prostoru

BRANISLAVA POPOVIĆ-ĆITIĆ*

Vršnjačko nasilje u sajber prostoru je relativno nov fenomen koji poslednjih nekoliko godina zaokuplja sve veću pažnju naučnika, istraživača i praktičara. Pojmovno se određuje kao namerno i ponavljano ispoljavanje agresije prema drugim osobama posredstvom informacionih i komunikacionih tehnologija. Sajber nasilje odlikuju sve primarne karakteristike tradicionalnog vršnjačkog nasilja, ali i izvesne specifičnosti koje ga jasno diferenciraju od drugih oblika vršnjačkog nasilja. Pored analize karakteristika i specifičnosti sajber nasilja, u radu su opisani osnovni oblici sajber nasilja (vređanje, uznemiravanje, ogovaranje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje, proganjanje i „veselo“ šamaranje), kao i tipovi sajber nasilnika (osvetoljubivi anđeo, gladan moći, štreber osvetnik, pakosne devojčice i nepažljivi nasilnici). Rad za svoj osnovni cilj ima pružanje inicijalnih teorijskih smernica za dizajniranje ozbiljnijih istraživanja o kompleksnom fenomenu vršnjačkog nasilja u sajber prostoru.

Ključne reči: vršnjačko nasilje, sajber nasilje, agresija, internet.

Uvod

Kontinuiranim i intenzivnim razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija, koje prati rapidno uvećanje primene personalnih kompjutera i mobilnih telefona, unapređene su gotovo sve sfere socijalnog života, ali je otvoren prostor i za brojne zloupotrebe koje nisu zaobišle ni pripadnike mlade generacije. Sve lakša dostupnost i porast upotrebe elektronskih tehnologija od strane dece i omladine otvorili su prostor da tradicionalno vršnjačko nasilje prevaziđe granice realnog života i prenese se u virtuelni svet komunikacije. Fenomen sajber nasilja među vršnjacima posebno je aktuelizovan poslednjih

* Branislava Popović-Ćitić je docent na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu i članica Viktimološkog društva Srbije, e-mail: popovb@eunet.rs

nekoliko godina na svetskoj sceni, ali su, u domaćoj naučnoj i stručnoj javnosti, rasprave i istraživanja posvećena sajber nasilju još uvek u začetku, te nije moguće izvoditi konzistentne zaključke o prevalenciji, karakteristikama i etiologiji sajber nasilja u našem okruženju.

Imajući u vidu činjenicu da je vršnjačko nasilje u sajber prostoru neistražen oblik vršnjačkog nasilja, te da je evidentno odsustvo adekvatnih socijalnih, psiholoških i edukativnih intervencija, ovaj rad ima za svoj cilj da sagledavanjem savremenih svetskih dostignuća nauke u ovoj oblasti, doprinese iniciranju istraživačkih napora ka ozbiljnijem proučavanju problema sajber nasilja u uslovima naše sredine. U radu, koji je primarno eksplorativne prirode, diskutovano je određenje pojma vršnjačkog sajber nasilja i izvedena analiza karakteristika i specifičnosti vršnjačkog sajber nasilja u odnosu na tradicionalne oblike vršnjačkog nasilja. Takođe, data je deskripcija uobičajenih oblika vršnjačkog sajber nasilja i ukazano na obeležja pojedinih tipova vršnjačkih sajber nasilnika.

Pojam i karakteristike vršnjačkog nasilja u sajber prostoru

Sajber nasilje ili sajber buling (*cyber bullying*) je poseban oblik vršnjačkog nasilja koji se odvija posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija, pre svega personalnih kompjutera i mobilnih telefona. U literaturi se ponekada označava terminima „elektronsko nasilje“, „*online* nasilje“, „internet nasilje“ ili „digitalno nasilje“. U osnovi obuhvata širok spektar ponašanja kojima se namerno vrši nasilje nad drugim osobama u sajber prostoru komunikacije.

Sajber nasilje među vršnjacima odlikuju sve ključne karakteristike konstrukta tradicionalnog vršnjačkog nasilja – agresivno ponašanje izraženo kroz negativne akcije, namera da se druga osoba povredi, nesrazmera moći između učesnika i repetitivnost (Olweus, 1993). Prvo, sajber nasilje podrazumeva ispoljavanje negativnih akcija prema drugim osobama, ali se te akcije vrše uz korišćenje elektronskih tehnologija, kao što su internet ili telefonske tehnologije. Drugo, sajber nasilnik nastoji da svojim akcijama nanese direktnu ili indirektnu povredu ili štetu žrtvi. Treće, sajber nasilnik se nalazi u realnoj ili opaženoj poziciji moći u odnosu na žrtvu, pri čemu, za razliku od tradicionalnog nasilnika koji svoju moć zasniva prevashodno na fizičkoj snazi ili socijalnom statusu, sajber nasilnik može uspostaviti disbalans moći jednostavno zahvaljujući znanju, spretnosti i umešnosti u korišćenju elektronskih tehnologija. Tako se može desiti da osoba koja ima veoma malo moći u interakciji

licem u lice ostvaruje visok stepen moći u sajber prostoru. I četvrto, ponašanje sajber nasilnika je perzistentno i ponavlja se tokom vremena, s tim što nekada samo jedna inicijalna negativna akcija izvršena od strane sajber nasilnika može dovesti do ponavljane viktimizacije žrtve u dužem vremenskom periodu. Na primer, jedna kompromitujuća fotografija ili zlonamerna tekstualna poruka mogu biti elektronskim putem prosleđivani velikom broju različitih osoba tokom određenog vremena, što iz perspektive žrtve može biti doživljeno kao ponovna viktimizacija. Može se reći da sajber nasilnici koriste sajber prostor za namerno i ponavljano ispoljavanje negativnih agresivnih akcija prema drugim osobama u odnosu na koje se nalaze u poziciji moći.

Sajber nasilje, kao što je to slučaj i sa tradicionalnim vršnjačkim nasiljem, može biti direktnog i indirektnog karaktera. Direktno sajber nasilje se sastoji u neposrednom vršenju nasilja nad drugim osobama, dok indirektno ili sajber nasilje putem posrednika podrazumeva uplitanje drugih osoba, sa ili bez njihovog znanja, u vršenje nasilnih aktivnosti (Aftab, 2006). Najčešće je reč o slučajnim saučesnicima koji nisu svesni da učestvuju u sajber nasilju i ne znaju da su iskorišćeni od strane sajber nasilnika.

Uobičajena sredstva elektronske komunikacije preko kojih se ispoljava nasilje u sajber prostoru su: instant poruke (*instant messaging – IMing*) koje se upućuju u realnom vremenu preko besplatnih softverskih paketa (npr. *Skype, ICQ, Messenger*); elektronske poruke ili *e-mail*-ovi koji se prosleđuju u vidu elektronske pošte; tekstualne poruke ili sms-poruke (*sms – Short Message Service*) koje se upućuju preko mobilnih telefona; stranice za socijalno umrežavanje (*Social Networking Sites*) među kojima su najpoznatije *Facebook* i *MySpace*; *chat*-sobe ili sobe za razgovor (*chat-rooms*) koje pružaju mogućnost virtuelne komunikacije između dve osobe (privatne *chat*-sobe) ili više osoba (javne *chat*-sobe); blogovi ili *web*-beleške (*blogs – web logs*) kao svojevrsni *online* dnevnici ili časopisi; *web*-stranice (*web sites*) kao mesta ili lokacije na svetskoj elektronskoj mreži (*www – World Wide Web*) koje sadrže početnu stranu (*home page*) i linkove za druge moguće stranice; i internet igre (*internet gaming*).

Specifičnosti vršnjačkog nasilja u sajber prostoru

Pored zajedničkih karakteristika, sajber nasilje odlikuju i izvesne specifičnosti koje ga jasno diferenciraju od tradicionalnog vršnjačkog nasilja, a koje su rezultat osobenosti komunikacije u sajber prostoru. Pregledom dostupne istraživačke građe, bazirane prevashodno na anketnim ispitivanjima¹, moguće je specifičnosti sajber nasilja analizirati prema osnovnim karakteristikama nasilnika, žrtve i posmatrača kao učesnika nasilja u sajber prostoru. Drugim rečima, moguće je izdvojiti tri ključne specifičnosti sajber nasilja. To su: anonimnost nasilnika, dostupnost žrtve i beskonačna publika.

Anonimnost nasilnika

Sajber nasilje odlikuje visok stepen anonimnosti. Za razliku od tradicionalnog vršnjačkog nasilja u kojem žrtva uobičajeno poznaje nasilnika, može ga lako identifikovati i eventualno kasnije izbegavati, kod sajber nasilja nasilnik je često virtuelno anonimn². Sajber nasilnici se uglavnom kriju iza virtuelnih nadimaka (*screen names*) i privremenih e-mejl adresa čime se otežava mogućnost utvrđivanja njihovog pravog identiteta. Žrtva ne može biti sigurna da li je nasilnik jedna osoba ili grupa ljudi, da li je muško ili žensko, da li je prijatelj ili neprijatelj, stranac ili poznanik, stariji ili mlađi. Nezanjanje o tome ko je nasilnik dodatno pojačava nesigurnost žrtve. Pojedini autori sugerišu da anonimna priroda sajber nasilja redukuje kod nasilnika socijalne inhibicije i strah od otkrivanja, socijalnog neodobravanja i kažnjavanja, te ih podstiče da nastave i intenziviraju negativne akcije (Postmes, Spears, 1998). Tada dolazi do pojave fenomena dezinhibicije koji se ogleda u tome da nasilnici govore i rade stvari koje ne bi radili da je njihov identitet poznat. Zbog okolnosti da se sajber nasilnici kriju iza pseudonima, neki autori smatraju da je sajber nasilje „kukavički oblik vršnjačkog nasilja“ (Belsey, 2006), te da anonimnost sajber tehnologija

¹ Većina postojećih studija o sajber nasilju se zasniva na rezultatima anketnih ispitivanja anonimnog karaktera (*online*, telefonske i pisane ankete), kao što su: *Youth Internet Safety Survey* (Ybarra, Mitchell, 2004), *Internet-Based Survey of Cyber Bullying* (Patchin, Hinduja, 2004), *Youth Internet Survey* (Kowalski, Limber, 2006), *Wired Safety Survey* (WiredSafety, 2009).

² U telefonskoj anketi sa 1498 internet korisnika uzrasta od 10 do 17 godina, Ybarra i Mitchell (2004) su utvrdile da je većina sajber nasilnika (84%) poznavala svoje žrtve, ali da je samo 31% žrtvi lično poznavalo napadače. Do sličnih rezultata došle su Kowalski i Limber (2007), koje su anketiranjem 3767 učenika starijih razreda osnovne škole utvrdile da blizu 50% dece koja su bila žrtve sajber nasilja nije znalo identitet nasilnika.

obezbeđuje nasilnicima „ogrtač nevidljivosti“ (Carrington, 2006). Nasilnici su dodatno ohrabreni jer znaju da im je potrebno daleko manje energije i hrabrosti da izraze uvredljive komentare i povrede žrtvu nego što je to slučaj kod tradicionalnog vršnjačkog nasilja. Osim toga, komunikacija u sajber prostoru je praćena odsustvom neverbalne interakcije koja u tradicionalnoj komunikaciji omogućava utvrđivanje emocionalne strane onoga što je rečeno. Nasilnici ne mogu da vide emocionalnu reakciju žrtve niti moraju nužno da vide neposredne efekte koje njihove akcije ostavljaju na žrtvu. Nedostatak povratne reakcije o posledicama preduzetih akcija dovodi do minimiziranja osećanja empatije i sažaljenja kod nasilnika i podstiče ih da čine stvari koje verovatno ne bi smeli da urade u komunikaciji licem u lice (Nansel i dr., 2001)³. Neretko sajber nasilnici u potpunosti zaboravljaju da zapravo komuniciraju sa ljudskim bićem (Kowalski i dr., 2008). Sa druge strane, odsustvo neverbalne komunikacije i nemogućnost „čitanja“ emocionalnih reakcija otežavaju žrtvi da interpretira primljene poruke i utvrdi jasne napadačeve namere, što može dodatno intenzivirati njenu viktimiziranost.

Dostupnost žrtve

Kod tradicionalnih oblika vršnjačkog nasilja uobičajeno postoji određeni prostorni okvir i vremenski period tokom kojeg nasilnici imaju pristup žrtvi. Međutim, negativne akcije se putem elektronskih tehnologija mogu bez prostornih i vremenskih restrikcija veoma brzo i efektivno usmeriti na žrtvu. Sajber nasilnici mogu delovati u bilo koje vreme (24 sata tokom sedam dana u nedelji) i gotovo u svakom prostoru, jer sajber nasilje nije limitirano fizičkom lokacijom nasilnika ili žrtve. Sajber nasilnici mogu locirati svoje žrtve bilo kad i bilo gde. Drugim rečima, korisnici elektronskih tehnologija mogu biti stalne mete sajber viktimizacije. Često se kaže da od sajber nasilnika nema zaštite čak ni unutar zidova sopstvenog doma, koji je tradicionalno mesto gde žrtva vršnjačkog nasilja može naći utočište i osećati se sigurnom (Patchin, Hinduja, 2006). Osim toga, sajber prostor, u odnosu na realno okruženje, odlikuje znatno niži nivo kontrole i supervizije, te je manja verovatnoća da nasilnik bude sprečen ili otkriven u svojim aktivnostima. Iako u javnom sajber prostoru moderatori uobičajeno prate dijaloge učesnika u pojedinim *chat*-sobama i nastoje da

³ Studija Nanselove i dr. (2001) sprovedena je na uzorku od 15.686 učenika starijih razreda osnovnih škola iz SAD-a i imala je za cilj utvrđivanje prevalencije vršnjačkog nasilja, kao i ispitivanje povezanosti iskustva viktimizacije sa psihosocijalnim prilagođavanjem.

nadziru konverzaciju i isključuju pojedince koji napadaju druge učesnike, kod komunikacije koja se odvija putem personalnih poruka u privatnim *chat*-sobama sadržaj razgovora između korisnika je dostupan isključivo pošiljaocu i primaocu poruka, te je izvan dometa kontrole moderatora. Takođe, ne postoje osobe koje nadgledaju ili cenzurišu neprijateljske sadržaje u elektronskoj pošti ili tekstualnim porukama koje se šalju pomoću kompjutera ili mobilnih telefona. Dodatno, deca i omladina često više znaju o elektronskoj tehnologiji nego njihovi roditelji, te su u prilici da je koriste bez zabrinutosti ili straha da će ih roditelji kontrolisati i otkriti njihovo učešće u sajber nasilju. Sa druge strane, i same žrtve su retko voljne da prijave nasilni incident. Dok se žrtve tradicionalnog nasilja ne izjašnjavaju o sopstvenoj viktimizaciji najčešće iz straha da nasilje ne eskalira, kod mnogih žrtava sajber nasilja izraženiji je strah od oduzimanja privilegije posedovanja kompjutera ili telefona nego strah od osвете nasilnika (Kowalski i dr., 2008)⁴. Za većinu roditelja koji saznaju da je njihovo dete žrtva sajber nasilja, prestanak korišćenja elektronske tehnologije je, na prvi pogled, najlogičniji inicijalni korak i jedini sigurni način izbegavanja sajber nasilnika i dalje viktimizacije. Međutim, korišćenje kompjutera ili mobilnog telefona je za mlade često ključni element socijalnog života, te se oduzimanje ove privilegije doživljava kao kazna i dodatna viktimizacija.

Beskonačna publika

Sajber nasilje, kao i većina epizoda tradicionalnog vršnjačkog nasilja, odvija se u prisustvu drugih osoba koje imaju ulogu posmatrača ili svedoka. Međutim, kod sajber nasilja publika se može stalno povećavati sa protokom vremena i ne može se znati koliko osoba je, svojom voljom ili ne, uključeno u nasilni incident. *Online* komunikaciju odlikuje postojanost u izražavanju, tako da zlonamerne tekstualne poruke, e-mejlovi ili fotografije, kada se jednom proslede u sajber prostor, postaju teško uništive. Milioni posmatrača mogu takav materijal sačuvati na svom telefonu ili kompjuteru i kasnije prosledivati drugima. Osim toga, pojedini autori sugerišu da se posmatrači sajber nasilja češće odlučuju da uzmu učešća u nasilju, nego što to čine kada je reč o tradicionalnom vršnjačkom nasilju (Kowalski i dr., 2008). Kod tradicionalnog nasilja među vršnjacima, iako neki od posmatrača mogu podsticati nasilnika ili braniti žrtvu,

⁴ Na osnovu serije fokus-grupnih intervjuja sa nasilnicima i žrtvama nasilja u sajber prostoru, Kowalski i dr. (2008) su izvele kvalitativne nalaze o specifičnostima sajber nasilja.

većina njih stoji sa strane i jednostavno posmatra događaj. Njihovo prisustvo, koliko god bilo nemo, ipak govori mnogo toga i žrtvi i napadaču. Odsustvo reakcije i pasivnost posmatrača mogu nasilniku izgledati kao podrška, a žrtvi pojačati neprijatnost u već dovoljno bolnoj i ponižavajućoj situaciji. Kod sajber nasilja, nasilnik i žrtva često nisu u prilici da znaju reakciju široke publike. Međutim, posmatrači su daleko spremniji da se uključe u nasilje i stanu na stranu nasilnika, i to iz najmanje dva razloga. Prvo, sajber nasilje ne zahteva ni fizičke sposobnosti ni socijalne veštine koje mogu biti potrebne za tradicionalno nasilje. Čak i malo dete, koje vlada elektronskom tehnologijom, može biti nasilno prema drugima u sajber prostoru. I drugo, anonimnost sajber prostora i odsustvo neverbalne komunikacije, čini uključivanje u sajber nasilje daleko lakšim nego što je to slučaj sa tradicionalnim vršnjačkim nasiljem.

Oblici vršnjačkog nasilja u sajber prostoru

Sajber nasilje konstituišu brojna ponašanja kojima se putem savremenih elektronskih komunikacionih modaliteta vrši nasilje nad drugima. U jednoj od prvih obuhvatnih knjiga posvećenih problemu sajber nasilja, Nancy Willard (2006) navodi da je, nezavisno od mehanizma komunikacije koji nasilnici koriste u virtuelnom svetu, moguće, prema specifičnostima načina izvršenja, razlikovati osam oblika sajber nasilja. To su: vređanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje i proganjanje. Kao poseban oblik sajber nasilja, pojedini autori izdvajaju i „veselo“ šamaranje (Kowalski i dr., 2008).

Vređanje

Vređanje ili flejming (*flaming*) je tip *online* „borbe“ koja podrazumeva kratku i žustru raspravu između dve ili više osoba putem bilo koje komunikacione tehnologije. Sastoji se u namernom postavljanju ili slanju elektronskih poruka sa uvredljivim, zlobnim, gnevnim, ponižavajućim ili vulgarnim izrazima. Rasprava se uobičajeno odvija u tzv. javnom sajber prostoru komunikacije, kao što su *chat*-sobe ili diskusione grupe, ali se može javiti i u razmeni privatne elektronske pošte. Napadači tzv. flejmeri (*flamers*) se ne osvrću na temu diskusije, već samo žele da ponize i uvrede sagovornika. Mogu koristiti velika slova i spektar vizuelnih slika i simbola kako bi svojim porukama dodali

emocionalni intenzitet (Bamford, 2004). Ukoliko dođe do razmene serije uvredljivih poruka, smatra se da je flejming rat (*flame war*) počeo (Willard, 2006). Na prvi pogled može delovati da se flejming pojavljuje između dve osobe koje se međusobno nalaze na jednakom polju igre. Međutim, nesumnjivo agresivni postupak od strane jedne osobe (tzv. flejming-mamac) može stvoriti neravnotežu u polju igre, koja je najvećim delom rezultat činjenice da druga strana, barem kratkoročno, nije sigurna koga još napadač može uvesti u flejming rat. Tako, ono što posmatračima može delovati kao igra na istom nivou, ne mora biti na taj način opaženo od strane osoba koje su direktno uključene u razmenu flejмова (*flames*). Osim toga, flejming treba razlikovati od fiskinga (*fisking*) koji predstavlja detaljnu i argumentovanu kritiku ili debatu između dve ili više osoba u kojoj se koriste sarkastični komentari, ali ne i direktne uvrede (Iris, 2008).

Uznemiravanje

Uznemiravanje (*harrasment*) u sajber-prostoru podrazumeva ponavljano slanje uvredljivih, provokativnih, grubih ili hostilnih poruka jednoj osobi ili grupi. Najčešće se javlja u personalnim kanalima komunikacije, kao što je elektronska pošta, ali se uznemiravajuće poruke mogu upućivati i kroz javne forume, kao što su *chat*-sobe i diskusione grupe. Kao tehnike se koriste bombardovanje, repetitivnost i vremensko tempiranje poruka (Bamford, 2004). Uznemiravanje se može vršiti i putem mobilnih telefona, kada se jednoj osobi šalje na stotine ili hiljade tekstualnih poruka od strane jednog ili više udruženih napadača. Tada govorimo o „ratu ili napadu tekstualnim porukama“ (*text war, text attack*), gde se žrtva zatrpava ne samo mnoštvom uvredljivih poruka, nego i velikim telefonskim računom⁵. Uznemiravanje se javlja i u *online* igricama, kada napadači, poznati kao griferi (*griefers*), namerno uznemiravaju druge igrače tokom igranja multiplejer igrice – igrice sa više igrača (*multiplayer online game*). Griferi nisu toliko zainteresovani za pobjedu u određenoj igrici koliko da pokvare iskustvo igranja drugim igračima. Na primer, u analizi grifera, Alex Pham (2002), novinar Čikago Tribjuna, saopštava da grifere ne zabaavlja sam čin ubijanja drugih igrača, nego negativna reakcija ubijenih igrača

⁵ U Sjedinjenim američkim državama tekstualne poruke se u mobilnoj telefoniji naplaćuju i pošiljaocu i primaocu.

kojom se oni hrane. Može se reći da grifing (*griefing*)⁶ uključuje hronično izazivanje neuspeha drugih članova *online* zajednice putem namernog ometanja u igranju kompjuterskih igrica. Na nekim internet stranicama posvećenim sajber nasilju (npr. *Wired Safety*) rat tekstualnim porukama i grifing se ne sagledavaju u okviru uznemiravanja, već se izdvajaju kao posebni oblici sajber nasilja. Treba zapaziti da su uznemiravanje i flejming konceptualno slični oblici sajber nasilja, ali i da među njima postoje dve značajne razlike. Prvo, uznemiravanje traje duže nego flejming, i drugo, uznemiravanje je jednostrano, sa najmanje jednim napadačem i samo jednom žrtvom, dok je kod flejminga prisutna uzajamna razmena uvreda između osoba koje su učesnici sajber nasilja.

Ogovaranje i klevetanje

Ogovaranje (širenje glasina, klevetanje), odnosno denigracija (*denigration*) ili dising (*dissing*) sastoji se u slanju ili postavljanju uvredljivih i neistinitih informacija o drugoj osobi sa namerom ugrožavanja njene reputacije ili prijateljstava. Ove informacije, u vidu kompromitujućih izjava ili slika, mogu biti postavljene na internet stranici ili se mogu prosleđivati drugima putem elektronske pošte ili instant poruka. U ovu kategoriju ubraja se i postavljanje ili slanje digitalnim putem izmenjenih fotografija drugih osoba, naročito onih koje te osobe prikazuju na seksualizovan ili štetan način. Poseban oblik denigracije čine „elektronske knjige utisaka“ (*slam book*) koje se kreiraju sa ciljem ponižavanja i ismevanja drugih osoba, najčešće školskih vršnjaka. Učenici kreiraju internet stranice sa popisom imena školskih vršnjaka na kojima svako, pored imena određene osobe, može da piše ono što želi, a najčešće su u pitanju nepristojni, zlobni i zlonamerni komentari. Dodatno, na ovim stranicama se mogu postavljati i „*online* glasanja“ ili „*online* izbori“ (*online polls*) u kojima se od učesnika traži da se izjasne, davanjem odgovora ili jednostavnim glasanjem, u vezi sa specifičnim pitanjima, često veoma uvredljivim i ponižavajućim (npr. ko je najdeblja osoba u školi ili razredu, ko je najružniji u školi, koga najviše mrziš i sl). Tako se formiraju „negativne liste“ sa mnoštvom uvredljivih i malicioznih komentara. U slučajevima kada grupa pojedinaca javno postavlja poruke sa ciljem izazivanja bola i patnje određene druge osobe ili grupe, denigracija se može posmatrati i kao forma uznemiravanja.

⁶ Ovaj termin je veoma teško prevesti u duhu srpskog jezika, jer u osnovi označava tugu, žalost ili neuspeh. Mogao bi se eventualno koristiti opisni termin „izazivanje neuspeha“.

Lažno predstavljanje

Kod lažnog predstavljanja, odnosno impersonacije (*impersonation*) ili maskarade (*masquerading*), napadač se lažno predstavlja kao druga osoba, najčešće koristeći šifru te osobe kako bi pristupio njenim nalozima, a zatim komunicirao na negativan, nemilosrdan ili neprikladan način sa drugima, pretvarajući se sve vreme da izražava mišljenje osobe čiji nalog koristi. Dodatno, napadač ili impersonator može ukrasti ili iskoristiti šifru druge osobe (koja mu je rečena u poverenju) kako bi bio u mogućnosti da promeni njen lični profil na listama prijatelja (*buddy list*) ili stranicama socijalnog umrežavanja, tako što će postaviti neprikladne, ponižavajuće ili provokativne materijale, slike i informacije. Pretvarajući se da je neko drugi, napadač može slati uznemiravajuću elektronsku poštu, kako bi se verovalo da poruke dolaze od korisnika naloga. U svim slučajevima, ugled i prijateljstva osobe za koju se napadač izdaje mogu biti ozbiljno i nepopravljivo narušeni. Ekstremno, napadač može, korišćenjem tuđeg identiteta, postavljati provokativne i uvredljive primedbe ili komentare u okviru tzv. grupe mržnje (*hate group*) ili nekih drugih tipova grupnih foruma, ostavljajući pri tome ime, adresu i broj telefona, kako bi isprovocirani članovi „grupe mržnje“ mogli kasnije da pronađu osobu čiji nalog napadač koristi (Kowalski i dr., 2008). Na ovom nivou, impersonacija ili „lažno predstavljanje“ istinski može dovesti druge osobe u opasnost.

Nedozvoljeno saopštavanje

Nedozvoljeno saopštavanje ili auting (*outing*) se odnosi na javno pokazivanje, postavljanje ili prosleđivanje tuđih privatnih slika ili lične komunikacije onim osobama kojima te informacije nisu bile namenjene. Reč je o distribuciji bilo slika koje su ponižavajuće ili seksualne po svojoj prirodi bilo komunikacije koja sadrži osetljive i poverljive personalne informacije. Najčešće napadač od jedne osobe prima privatni *e-mail* ili instant poruku, sa potencijalno ponižavajućim informacijama, a zatim ih prosleđuje drugim osobama. Auting se može vršiti i putem mobilnih telefona, kada se drugima pokazuju ili prosleđuju tuđe tekstualne poruke ili slike načinjene kamerama mobilnih telefona. Takođe, čitanje sačuvanih tekstualnih poruka sa tuđeg telefona može biti deo procesa autinga. Može se reći da je osnovna karakteristika ovog oblika sajber nasilja činjenje tuđih ličnih informacija javnim, odnosno nedozvoljeno iznošenje privatnih informacija u javnost. Pri tome, bitno je da je reč o odavanju materijala

koji se odnosi na neku osobu ili koji je poslat od strane jedne osobe, a sadrži osetljive, privatne ili ponižavajuće informacije.

Obmanjivanje

Kod obmanjivanja (*trickery*), napadač putem prevare ili lukavstva otkriva lične, najčešće tajne i ponižavajuće informacije o nekoj osobi, a zatim ih deli sa drugima. Reč je o tome da se druga osoba namerno, korišćenjem lukavih trikova i obmana, dovodi u situaciju da obelodani privatne informacije, koje se zatim, bez znanja te osobe, dalje *online* prosleđuju. Treba zapaziti da se i auting i obmanjivanje sastoje u distribuiranju poverljivih ličnih informacija o nekoj osobi, ali je razlika prisutna u načinu na koji napadač dolazi do tih informacija. Za razliku od autinga, gde napadač „legalno“ ima u svom posedu te informacije, kod obmanjivanja, on koristi prevaru da bi do njih došao.

Isključivanje

Online isključivanje (*exclusion*) ili progonstvo (*ostracism*) je indirektni metod sajber nasilja koji se sastoji u namernom isključivanju neke osobe iz *online* grupe ili zajednice (npr. lista prijatelja, *e-mail* lista, *chat*-soba). Može se pojaviti u bilo kom okruženju koje je zaštićeno šifrom. U nekim situacijama, isključivanje se može doživeti kao sasvim realno i ukoliko neko ne odgovori na instant poruku ili *e-mail* dovoljno brzo koliko bi to druga strana želela. Pojedini autori sugerišu da kod osoba koje su žrtve sajber isključivanja dolazi do pada samopoštovanja, te da se isključene osobe konformišu sa članovima nove, potpuno drugačije grupe od one koja ih je prethodno isključila (Williams i dr., 2000)⁷. Uključivanje u druge grupe stvara osećanje ponovne povezanosti sa drugima i može biti od pomoći u ublažavanju negativnih emocija izazvanih sajber isključivanjem. Neretko, povezanost sa drugom grupom ljudi može doprineti da se žrtva oseća snažnijom da se osveti, bilo samostalno bilo uz pomoć članova nove grupe.

⁷ U internet studiji eksperimentalnog dizajna, u kojoj je učestvovalo 1486 ispitanika iz 62 zemlje, Williams i saradnici (2000) su ispitivanjem efekata *online* isključivanja na raspoložene i bazične ljudske potrebe (pripadanje, kontrola, samopoštovanje, svrhovitost postojanja) utvrdili da sa povećanjem intenziteta isključivanja dolazi do pada nivoa samopoštovanja i gubljenja osećanja pripadnosti.

Proganjanje

Sajber proganjanje (*cyberstalking*) se odnosi na korišćenje elektronske komunikacije u cilju proganjanja druge osobe kroz repetitivnu uznemiravajuću i preteću elektronsku komunikaciju. Poruke koje sadrže pretnje povređivanjem, oštro zastrašivanje i neprijatne komentare se uobičajeno upućuju personalnim kanalima komunikacije. Često postoji pretnja, ili bar uverenje da će virtuelno proganjanje postati realno, te su žrtve uobičajeno uplašene i strahuju za svoju sigurnost. Iako jasno povezan sa uznemiravanjem, ovaj tip sajber nasilja je daleko intruzivniji i uključuje mnogo više zastrašivanja i pretnji nego što je to slučaj kod uznemiravanja.

„Veselo“ šamaranje

„Veselo“ šamaranje (*happy slapping*) je relativno nov tip nasilja koji se sastoji u tome da se neka osoba, obično nepoznata, bez razloga ošamari, da se čitav incident snimi ili fotografiše, te da se zatim video snimak ili fotografija postave na elektronsku mrežu ili distribuiraju elektronskim putem⁸. Napadači, najčešće tinejdžeri, često izjavljuju da je u pitanju samo šala ili ludorija, te otuda i naziv „veselo ili šaljivo šamaranje“. Međutim, često je reč o ponašanju koje uključuje ozbiljne telesne povrede koje su više od „obične ćuške“. Takođe, varijanta veselog šamaranja, poznata kao „hoping“ (*hopping*) ili „skakutanje“, koja uobičajeno podrazumeva direktne fizičke napade na poznate ili nepoznate osobe, pokazuje povećanu frekvenciju u američkim i evropskim državama (Kohler, 2007). U oba slučaja, incident se snima, a video snimak postavlja na mrežu tako da hiljade ljudi ima priliku da ga vidi. U zavisnosti od prirode situacije incidenti „veselog“ šamaranja mogu imati sve elemente krivičnih dela. Zabeleženi su brojni slučajevi ovog tipa sajber nasilja (na stranici *You Tube* moguće je naći na hiljade video snimaka), od kojih su neki rezultirali tragičnim posledicama⁹. Nekoliko škola u Engleskoj je zabranilo upotrebu mobil-

⁸ „Veselo“ šamaranje kao poseban tip nasilja se prvi put pojavljuje početkom 2005. godine u vozovima podzemne železnice u Engleskoj, a zatim se širi po čitavoj zemlji.

⁹ U jednom incidentu u Engleskoj, osamnaestogodišnji dečak je nemilosrdno napadnut na putu do škole i pri padu je glavom udario u beton. Fotografija snimljena mobilnim telefonom i postavljena na elektronsku mrežu prikazivala je dečaka kako krvari i pokušava da govori. Dečak je preminuo nedelju dana kasnije (Watt, 2006). U drugom incidentu u Americi, četrnaestogodišnji dečak je izvršio samoubistvo vešanjem nakon što je bio žrtva „veselog“ šamaranja (Bullycide memorial page, 2009). U našoj zemlji, u Novom Sadu, marta 2009. godi-

nih telefona sa kamerom zbog zabrinutosti da bi to moglo uticati na povećanje vršnjačkog nasilja u školskom okruženju (Honigsbaum, 2005).

Tipovi vršnjačkih sajber nasilnika

Deskripcija tipova sajber nasilnika zasniva se na analizi motiva i razloga zbog kojih se deca i omladina odlučuju da vrše nasilje u sajber prostoru. Nasilnici mogu koristiti iste metode i vršiti istovetne oblike sajber nasilja, ali se njihova motivacija i razlozi preduzimanja akcija veoma razlikuju. U literaturi se najčešće navodi klasifikacija sajber nasilnika koju je prvi put izložila Parry Aftab (2006), opisujući pet tipova dece koja vrše sajber nasilje. To su: osvetoljubivi anđeo, gladan moći, štreber osvetnik, pakosne devojčice i nepažljivi. Reč je o teorijskoj klasifikaciji koja može biti od koristi u pokušajima sistematizovanja motivacije različitih sajber nasilnika, ali treba napomenuti da još uvek ne postoji dovoljno empirijskih potvrda koje bi opravdavale diferenciranje ovih tipova.

Osvetoljubivi anđeo

Osvetoljubivi anđeo ili anđeo osvetnik (*vengeful angel*) ne opaža sebe kao nasilnika, već kao osobu koja traži pravdu, štiti sebe ili druge od „loših ljudi“ za koje smatra da zaslužuju da budu viktimizirani i ispravlja nepravde koje su nanete njemu ili drugima. Ovu kategoriju najčešće čine žrtve tradicionalnog ili sajber nasilja koje ovim putem pronalaze način da se osvete drugima, ali ne uviđaju da svojim postupcima i same postaju nasilnici. Ove osobe mogu biti ljute i besne zbog onoga što im je učinjeno, te osećaju da treba da „uzmu pravdu u svoje ruke“, „urade pravu stvar“ i „nauče druge lekciji“. Oni su u zabludi da za sve što čine imaju „pravi“ razlog – da isprave stvari koje su pogrešne i loše. Često sebe vide kao zaštitnike drugih i nastoje da pruže zaštitu svojim prijateljima koji su žrtve nasilja (Aftab, 2006). Generalno vrše nasilje samostalno, ali mogu o svojim aktivnostima i ličnim motivima upoznati bliske prijatelje ili osobe za koje veruju da su viktimizirane od strane nasilnika kojeg napa-

ne, jedan šesnaestogodišnjak je bez ikakvog povoda šutnuo 66 godina staru ženu, koja je nedugo nakon incidenta preminula. Njegov vršnjak je čitav događaj snimio mobilnim telefonom i nakon toga snimak postavio na internet da bi se pohvalio svojim drugarima. Neko od onih koji su videli snimak je prepoznao nasilnike i prijavio ih policiji nakon čega je pokrenuta istraga. Nasilnici su u istrazi objasnili da nisu imali nikakvih posebnih motiva i da su to nedelo počinili tek onako da bi se zabavili (Lalić, 2009).

daju u sajber prostoru. Trude se da održe svoju anonimnost kako bi izbegli rizik da budu fizički napadnuti od tradicionalnog of-lajn nasilnika kojeg pokušavaju da svojim obazrivim *online* aktivnostima i taktikama osujete. Moglo bi se reći da tip osvetoljubivog anđela određuju sledeća obeležja: želja za osvetom, viktimiziranost vršnjačkim nasiljem, neopažanje sebe kao nasilnika, ispravljanje opaženih nepravdi i potreba za zaštitom sebe i prijatelja od nasilnika.

Gladan moći

Gladan moći (*power-hungry*) nasilnik, najviše liči na tipičnog školskog nasilnika po svojoj želji da, korišćenjem taktika zastrašivanja, uspostavi kontrolu, moć i autoritet nad drugima. Između tradicionalnog nasilnika i sajber nasilnika gladnog moći nema razlike u motivima i ciljevima koji usmeravaju ponašanje. Jedina razlika je u metodu koji se koristi za postizanje ciljeva. Kako bi izazvali strah kod drugih, tradicionalni nasilnici često, pored indirektnih strategija, koriste direktne verbalne napade i fizičku agresiju, dok sajber nasilnici to čine isključivo indirektno, putem postavljanja elektronskih pretnji ili ponižavajućih poruka (postova) (Kowalski i dr., 2008). Za razliku od osvetoljubivog anđela, koji najčešće deluje samostalno, nasilnik gladan moći teži za publikom koja će posmatrati ili osnaživati njegove postupke. Publika može biti uzak krug prijatelja ili vršnjaci iz školskog okruženja. Često moć koju ovi nasilnici osećaju tokom vršenja sajber nasilja nad drugima nije dovoljna da u potpunosti zadovolji njihovu potrebu da budu viđeni kao snažni, moćni i zastrašujući. Stoga se uobičajeno hvale svojim akcijama. Oni žele reakciju drugih i ukoliko je ne dobiju mogu eskalirati svoje aktivnosti kako bi proizveli željenu reakciju žrtve i okruženja (Aftab, 2006). To najčešće čine kroz direktne napade i pretnje koje se upućuju žrtvi, a veoma retko za ponižavanje žrtve koriste javni sajber prostor komunikacije. Takođe, ovi sajber nasilnici su često istovremeno i tradicionalni nasilnici u realnom svetu. Kao osnovne karakteristike koje opisuju ovaj tip sajber nasilnika izdvajaju se: sličnost sa tradicionalnim nasilnikom, potreba za publikom, želja za ispoljavanjem moći, hvalisanje o sopstvenim aktivnostima, potreba za izazivanjem reakcije i kontrolisanje drugih uz pomoć izazivanja straha.

Štreber osvetnik

Štreber osvetnik (*revenge of the nerds*) je poseban tip sajber nasilnika, koji je prvobitno smatran podvrstom nasilnika gladnih moći. Ovi sajber nasilnici takođe teže da uspostave moć nad drugima, ali ne zbog same kontrole i autoriteta, nego zbog kompenzacije opaženih sopstvenih „nedostataka“. Oni su uobičajeno žrtve tradicionalnog vršnjačkog nasilja i mogu biti sitniji i fizički slabiji od većine svojih vršnjaka. Često je reč o deci koja smatraju da nisu dovoljno popularna u vršnjačkoj školskoj grupi. Sajber nasilje, kojim zastrašuju i ponižavaju druge osobe, za njih je način da kompenzuju svoje slabosti koje dolaze do izražaja u realnom svetu (Levine, 2006). To je način da se osvete i da, korišćenjem tehnologije u kojoj su posebno vešti, deluju veći i snažniji nego što to zaista jesu. Anonimnost sajber komunikacije i činjenica da nikada neće morati u realnom svetu da se suoče sa svojim žrtvama i rizikuju da budu fizički povređeni, dodatno osnažuju njihove aktivnosti. Oni su jaki i grubi u virtuelnom svetu, ali ne i u realnom životu. Ponekada ovi nasilnici počinju kao anđeli osvetnici, ali ubrzo motivaciju da čine dobro i ispravljaju nepravde zamenjuje uzbuđenje koje donosi moć i uplašenost žrtava. Tom uzbuđenju se teško odupiru. Tada oni počinju da vrše sajber nasilje ne samo prema onima koje smatraju „lošim osobama“ nego prema svima i to „zato što im se može“. Ovi nasilnici ne dozvoljavaju da neko izvan njihovog bliskog kruga ikada sazna ko su oni ustvari. Razlog tome je što nisu dovoljno veliki i snažni da bi mogli da zaštite sebe od fizičke osvete u realnom životu. Oni moraju uvek da štite svoj realni identitet, jer se u protivnom izlažu riziku da budu žrtve *of-lajn* nasilja od strane svojih *online* žrtava. Zbog toga, oni uobičajeno napadaju svoje žrtve u personalnim kanalima komunikacije (po principu „jedan na jedan“) i često aktivnosti drže u tajnosti čak i od svojih prijatelja. Ukoliko se povere nekome, to čine samo onda kada veruju da će druga strana odobriti i sa simpatijama prihvatiti njihove aktivnosti. Veoma retko su svesni ozbiljnosti svojih akcija i doživljavaju sebe kao „ovlašćene“ sajber nasilnike (Kowalski i dr., 2008). Zbog ovih obeležja, kao i njihovih tehničkih veština, mogu biti najopasniji od svih sajber nasilnika. Osnovne karakteristike ovog tipa nasilnika bile bi sledeće: često su žrtve tipičnog *of-lajn* nasilja, mogu biti fizički slabiji ili nedovoljno popularni u školi, imaju dobre tehničke veštine i nisu tradicionalni nasilnici.

Pakosne devojčice

Profil pakosnih ili zlobnih devojčica (*mean girls*) se odnosi na tip nasilnika koji vrši sajber nasilje iz dosade ili radi zabave. Velikim delom je zasnovan na egu deteta i smatra se najnezrelijim od svih tipova. Za ove osobe je ponižavanje i vređanje drugih jedan od načina zabave i razonode kojim mogu ojačati svoj ego, a povrediti ego svojih žrtava. Oni, za razliku od nasilnika gladnih moći, retko prete svojim žrtvama i više se fokusiraju na njihovo ismevanje i omalovažavanje. Nasilje se, po pravilu, vrši, ili barem planira u grupi, bilo virtualno bilo realno. Nasilnici žele da drugi znaju ko su oni i kako oni imaju moć da u sajber prostoru vrše nasilje nad drugima, te stoga zahtevaju publiku. Oni se „hrane“ divljenjem grupe ili ćutanjem drugih osoba koje posmatraju i dopuštaju njihove aktivnosti (Miller, 2006). Podrška publike rezultira pojačavanjem nasilnih aktivnosti. Do naročito brze eskalacije nasilja dolazi ukoliko nasilnik ili publika saznaju da žrtva ignoriše aktivnosti nasilnika. Nasilnici ne mogu da dozvole da žrtva ne brine i zato intenziviraju nasilje u *online* svetu, a često ga prenose i na realan svet. Međutim, ukoliko ne dobiju zabavu koju traže, veoma brzo prestaju. Uobičajeno se ovaj tip pojavljuje kod devojčica koje se nasilno ponašaju prema drugim devojčicama ili, nešto ređe prema dečacima, mada ima i dečaka koji se u potpunosti uklapaju u profil pakosnih devojčica. Za razliku od drugih tipova gde se kao žrtve pojavljuju oba pola, kod pakosnih devojčica žrtve su gotovo uvek devojčice (Trolley *i dr.*, 2006). Kao glavne karakteristike ove kategorije sajber nasilnika moglo bi se izdvojiti sledeće: nasilje iz dosade i zabave, baziranost na egu i promociji sopstvenog socijalnog statusa, vršenje i planiranje u grupi, viktimizacija devojčica i osnaživanje nasilja kroz divljenje i podsticanje od strane publike.

Nepažljivi

Nepažljivi (*inadvertent*) ili „zato što mogu“ nasilnici su one osobe koje postaju sajber nasilnici onda kada bez razmišljanja odgovore na primljenu negativnu komunikaciju ili kada se svojom nepažnjom uvedu u indirektno sajber nasilje. Nepažljivi nasilnici uobičajeno ne misle za sebe da su nasilni. Oni se u virtualnom svetu mogu pretvarati da su snažni, mogu igrati uloge ili mogu reagovati na provokativne i uvredljive poruke koje primaju (Aftab, 2006). U ove aktivnosti se, za razliku od štrebera osvetnika, ne upuštaju namerno. Oni jednostavno odgovaraju, bez razmišljanja o posledicama svojih akcija. Može

se desiti da budu provocirani zbog komunikacije koja im je poslata ili koju su videli na mreži, te da u stanju besa ili frustracije budu skloni da reaguju i odgovore bez da se, i na trenutak, zamisle. Ponekada, dok eksperimentišu sa *online* igranjem uloga, mogu postaviti ili proslediti nasilnu komunikaciju bez uviđanja moguće ozbiljnosti posledica. Oni to rade „zato što je zabavno“ i „zato što mogu“. Nekada, zarad „dobre“ šale, to čine i svojim prijateljima, koji mogu da ne prepoznaju da iza čitave komunikacije stoji sasvim druga osoba i da situaciju dožive veoma ozbiljnom. Nepažljivi nasilnici ove aktivnosti uobičajeno praktikuju kada su sami i najčešće su veoma iznenađeni kada ih neko optuži za sajber nasilje. Oni poriču svoje učešće u nasilju, nesvesni činjenice da upravo svojim akcijama vrše nasilje nad drugima (Trolley i dr., 2006). Kao osnovne karakteristike ove kategorije sajber nasilnika izdvajaju se: želja za igranjem uloga, nepažljivo davanje odgovora i neuviđanje da su preduzete akcije nasilne.

Zaključak

Na osnovu dostupne teorijske i istraživačke građe o sajber nasilju među vršnjacima moguće je izvesti nekoliko zaključaka. Prvo, vršnjačko nasilje u sajber prostoru odlikuju sve tipične karakteristike tradicionalnog vršnjačkog nasilja. Repetitivno i intencionalno agresivno ponašanje izraženo kroz negativne akcije prema osobama u odnosu na koje postoji nesrazmera moći čini suštinu sajber nasilja, ali se agresija ispoljava posredstvom različitih komunikacionih modaliteta savremene elektronske tehnologije. Drugo, sajber nasilje karakterišu izvesne specifičnosti koje ga jasno razlikuju od tradicionalnog vršnjačkog nasilja. Anonimna priroda sajber nasilja, nepostojanje vremenskih i prostornih ograničenja za ispoljavanje nasilja, kao i učešće velikog broja posmatrača koji ne retko staju na stranu nasilnika, samo su neke od karakteristika zbog kojih se veruje da nasilje u sajber prostoru može imati veoma ozbiljne psihičke, emocionalne i socijalne posledice po učesnike. Treće, sajber nasilje čine raznovrsna ponašanja koja je moguće, prema specifičnostima načina izvršenja, klasifikovati u nekoliko oblika, kao što su: vređanje, uznemiravanje, ogovaranje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje, proganjanje i „veselo“ šamaranje. I četvrto, iako još uvek nema pune empirijske potvrde, teorijski je opravdano prema motivaciji sajber nasilnika, razlikovati pet tipova nasilnika, a to su: osvetoljubivi anđeo, gladan moći, štreber osvjetnik, pakosne devojčice i nepažljivi nasilnici.

Moglo bi se konstatovati da pojmovno određenje, utvrđivanje liste karakteristika, specifičnosti i oblika vršnjačkog nasilja u sajber prostoru, kao i analiza tipova sajber nasilnika predstavljaju samo inicijalni korak u osvetljavanju kompleksne prirode sajber nasilja, te da navodi izneti u ovom radu mogu biti solidna osnova u koncipiranju istraživačkih poduhvata posvećenih analizi rasprostranjenosti i utvrđivanju osnovnih karakteristika sajber nasilja u našoj sredini. Tek na toj osnovi moguće je pristupiti dizajniranju holističkog i proaktivnog sistema reagovanja na sajber nasilje, koji bi kombinovao zakonske, psihološke, edukativne i socijalne intervencije i zahtevao aktivno angažovanje dece, roditelja, nastavnika i lokalne zajednice u suočavanju sa problemom sajber nasilja i izgradnji zdravih stilova komunikacije u virtuelnom svetu.

Literatura

Aftab, P. (2006). *What methods work with the different kinds of cyberbullies?*, <http://www.stopcyberbullying.org/pdf/howdoyouhandleacyberbully.pdf>, pristupljeno 17. maja 2009. godine

Bamford, A. (2004). *Cyber-Bullying*. Rad prezentovan na AHISA Pastoral Care National Conference, Melbourne, Australia, September 2004., http://www.coc.edu.au/site/_documents/ahisaconference-bamfordcyberbullying.pdf, pristupljeno 22. jula 2009. godine

Belsey, B. (2006). Cyber bullying: An emerging threat to the "always on" generation., <http://www.cyberbullying.ca>, pristupljeno 19. maja 2009. godine

Bullicide memorial page: Cases of bullicide (2009)., <http://www.bullyonline.org/schoolbully/cases.htm>, pristupljeno 9. maja 2009. godine

Carrington, P. M. (2006, June 6). Internet increases cyberbullying., <http://timesdispatch.com/servlet/Satellite?pagename=Common%2FMGArticle%2FPri>, pristupljeno 23. juna 2009. godine

Honigsbaum, M. (2005, 26. april). Concern over rise of "happy slapping" craze. *The Guardian*., www.guardian.co.uk/mobile/article/0,2763,1470214,00.html, pristupljeno 11. maja 2009. godine

Iris, M. (2008, 28. april). Flame Wars: „Shut up!“. Kako da prepoznate i izbegnete da se nađete usred flejming rata?. *B92*., http://www.b92.net/tehnopolis/kolumne.php?nav_id=296157, pristupljeno 11. maj 2009. godine

- Kohler, C. (2007, 23. januar). Teen tube terrors. *Cablevision Editorials.*, http://www.cablevisioneditorials.com/content/LI/2007/LI_2007-01-23.html, pristupljeno 14. maja 2009. godine
- Kowalski, R. M., Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), str. 22-30.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., Agatston, P. W. (2008). *Cyber Bullying: Bullying in the Digital Age*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Lalić, A. (2008, 6. maj). Brutalno tukli ženu i snimali telefonom. *Blic.*, <http://www.blic.rs/vojvodina.php?id=91229>, pristupljeno 27. maja 2009. godine
- Levine, B. (2006). Taking on the cyber bullies. *NewsFactor.*, http://www.newsfactor.com/story.xhtml?story_id=43130, pristupljeno 23. juna 2009. godine
- Miller, C. (2006). Cyber Harassment: Its forms and perpetrators. *Officer.*, <http://www.officer.com/article/article.jsp?id=30373&siteSection=18>, pristupljeno 11. maja 2009. godine
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), str. 2094-2100.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. New York: Blackwell.
- Patchin, J. W., Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), str. 148-169.
- Pham, A. (2002, 9. septembar). Enter the "griefers." *Chicago Tribune.*, http://www.gamegirladvance.com/archives/2002/09/09/enter_the_griefers.html, pristupljeno 12. maja 2009. godine
- Postmes, T., Spears, R. (1998). Deindividuation and anti-normative behavior: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123(3), str. 238-259.
- Shariff, S. (2008). *Cyber-Bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. New York, NY: Routledge.
- Trolley, B., Hanel, C., Shields, L. L. (2006). *Demystifying and deescalating cyber bullying in the schools: A resource guide for counselors, educators and parents*. Booklocker.com, Inc.
- Ybarra, M. L., Mitchell K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), str. 1308-1316.

Watt, N. (2006, 17. maj). "Happy slapping" spreads in London: Random victims get videotaped while being assaulted on streets. *ABC News.*, <http://abcnews.go.com/Nightline/print?id=1972548>, pristupljeno 17. maja 2009. godine

Willard, N. (2006). *Cyber bullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.

Williams, K., Cheung, C. K. T., Choi, W. (2000). Cyberostracism: Effects of being ignored over the Internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), str. 748-762.

WiredSafety (2009). *Wired Safety Poll.*, www.wiredsafety.org/forms/interactive/poll_archive/poll.html, pristupljeno 25. juna 2009. godine

BRANISLAVA POPOVIĆ-ČITIĆ

Cyber space bullying

Cyber space bullying is a relatively new phenomenon that has received increased attention by scientists, researchers and practitioners in recent years. It is usually defined as an intentionally and repeatedly expression of aggression towards other people through information and communication technologies.

Cyber space bullying is characterized by all the primary characteristics of traditional bullying and some specifics ones that clearly differ it from other forms of bullying. In addition to the analysis of characteristics and specifics of cyber space bullying, the paper describes the basic forms of cyber space bullying (flaming, harassment, denigration, impersonation, outing, trickery, exclusion, stalking and happy slapping), as well as, the types of cyber space bullies (vengeful angel, power-hungry, revenge of the nerd, mean girls and inadvertent).

The main goal of this paper is to provide initial theoretical guidelines for designing future empirical research on the complex phenomenon of cyber space bullying.

Key words: bullying, cyber space bullying, aggression, internet.